

Bart J. Koet

DE *diakonia* VAN HET ‘WOORD’:
OVER EEN SAMENHANG TUSSEN LUCAS 10:38-42 EN HANDELINGEN
6:1-6

1. Collin’s visie op *diakonia*

Het levenswerk van de Australische theoloog John N. Collins richt zich op de betekenis van één Grieks woord en wel op dat van de woordstam *διακον-*. Zijn belangrijkste publicatie is een bewerking van zijn proefschrift.¹ Mede op grond van zijn onderzoek werd in de Engelse vertaling van Bauer’s *Wörterbuch zum Neuen Testament* het lemma *διακον-* grondig veranderd.² Naar aanleiding van Collins’ werk wil ik in dit artikel ingaan op het gebruik van *διακονια* in Lucas 10 en Hand 6.

In het *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament* wordt als eerste betekenis van *διακονια* in het NT ‘Aufwartung bei Tische’ of in wat meer bredere zin ‘Fürsorge für die Verpflegung und den Lebensunterhalt’ opgevoerd.³ Als tweede volgt: ‘jede Dienstleistung, die aus rechter Liebesgesinnung heraus geschieht’. Als derde mogelijkheid wordt de uitoefening van een bepaalde taak of plicht genoemd (bijvoorbeeld het apostelambt in Hand 1:17). Als vierde zeer specifieke betekenis kan *διακονια* de beroemde collecte voor Jeruzalem aanduiden (Rom. 15:30-32; 2 Kor 8:1-6; 9:1.12-15). Bij het werkwoord *διακονέω* worden ‘het dienen aan tafel’ en ‘voor levensonderhoud zorgen’ als eerste en tweede betekenis genoemd. Dit kan worden samengevat in een derde: ‘dienen’.

Bij de bespreking van het werkwoord wordt veel nadruk gelegd op dienen als minderwaardige activiteit. Om te bewijzen dat dienen en gelukkig zijn niet samen kunnen gaan, citeert de schrijver van het lemma een dialoog van Plato: “Want hoe zou iemand gelukkig kunnen zijn, als hij slaaf is van wie of wat ook” (*Gorgias*, 491^e)? Het werkwoord wat hier gebruikt wordt, is echter *δουλόω* niet *διακονέω*.⁴

In theologie en kerk is het woord diaconie gedurende de laatste decennia veelal synoniem geworden met de nederige dienst van de kerk in de meest brede zin aan de armen in kerk en maatschappij. Collins verzet zich tegen deze identificatie. In zijn studie gaat hij het gebruik van de woordstam *διακον-* na in Griekse geschriften, die min of meer contemporain zijn aan die van het NT. Alleen door een zorgvuldig onderzoek van wat de auteurs van andere Griekse geschriften bedoelden wanneer zij deze woordstam gebruikten, kan het duidelijk

¹ J.N. Collins, *Diakonia. Re-interpreting the Ancient Sources*, New York, Oxford 1990.

² Zie hiervoor J.N. Collins, *Deacons and the Church. Making Connections between Old and New*, Harrisburg PA, Morehouse 2002, 13-14.

³ *TWNT*, V, s.v., 87-88, hier 87.

⁴ *Ibid.*, 81.

worden in hoeverre het christelijk Grieks van het Nieuwe Testament en van de vroege kerk een ander gebruik laat zien. In een appendix van zijn boek geeft Collins een uitgebreid overzicht van de verschillende mogelijke betekenissen.⁵ Collins' belangrijkste conclusie is dat *diakonia* een 'floating' begrip is. Het heeft geen precieze grondbetekenis, maar krijgt een preciezere betekenis wanneer het 'vast komt te zitten' aan een context. Juist dit 'drijvend' karakter maakt het woord geschikt om gebruikt te worden in contexten van allerlei verschillende relaties.

Allereerst is van belang dat het woord in drie verschillende betekenisvelden voorkomt, en wel: (1) 'boodschap'; (2) 'bemiddeling' of 'agentschap'; en (3) 'dienst en verzorging'. Het gemeenschappelijke element daarbij is een activiteit van een 'in-between' soort. De grondbetekenis zou dan zoiets zijn als 'bemiddeling en opdracht in de naam van een opdrachtgever'. *Diakonia* is dan 'mandaat, zending, missie'. Het woord *διακονια* werd dus niet gebruikt om een nederige functie aan te duiden, maar het wees vaak juist op een zekere erefunctie. Het was niet een woord uit de volkstaal, maar het behoorde eerder tot de meer formele taal. Het woord werd in de Griekse literatuur ook in een religieuze context gebruikt.

Collins' studie van het woordveld *διακον-* heeft voor een kleine aardverschuiving gezorgd.⁶ In zijn ijver om het woord *διακονια* geheel te onttrekken aan de betekenis van '(nederige) tafeldienst' gaat Collins mijn inziens soms wel een stap te ver. Dat lijkt vooral te gebeuren in zijn bespreking van Hand 6.⁷

In zijn eerste boek stelt Collins dat Lucas in Hand 6:1-6 bewust het woordveld *διακον-* gebruikt in een kritische fase van zijn werk. In Hand 1:17.25 wordt het woord *diakonia* gebruikt om een belangrijke functie aan te duiden en is het synoniem met apostelschap (1:25). Zo lijkt dat ook in Hand 6:4. Collins vindt dat *diakonia* in 6:1, wanneer het alleen maar de dagelijkse verdeling van voedsel zou betekenen teveel contrasteert met Hand 6:4.⁸ Vertalingen voor het woordveld *διακον-*, als 'distribution' (6:1), 'to give out food' en 'to wait at table' (6:2) rijmen niet met de toch meer formele betekenis van *διακονια* in 6:4. Collins meent, dat zowel in 6:1 als in 6:4 *διακονια* gebruikt wordt om de ambtelijke kant van een functie te benadrukken.

⁵ Collins, *Diakonia*, 335-37.

⁶ Zie A. Houtepen, *Diakonia als Einladung Gottes. Über den Diakonat als eine missionarische und katechumenale Aufgabe*, *Diaconia Christi* 30,3/4 (1995) 33-45; voor *διακονια* in 2 Kor., zie R. Bieringer, *Paul's Understanding of Diakonia in 2 Corinthians 5,18*, in: R. Bieringer, J. Lambrecht (eds), *Studies on 2 Corinthians* (BETHL 112), Leuven 1994, 413-428.

⁷ Zie Collins, *Diakonia*, 230-32.

⁸ Collins, *Diakonia*, 230: ... "there is room for surprise if we are to think that Luke is writing only about 'the daily distribution of food' (NIV).

In een volgend boek gaat Collins een paar stappen verder.⁹ In Hand 6:1 staat: “en hun weduwen (*van de Hellenisten!*) werden voorbijgezien bij de dagelijkse *diakonia*”. Gangbaar is dat de drie woorden van het woordveld *διακον-* in Hand 6:1-6 verschillende betekenissen krijgen: (a) distributie van eten aan arme weduwen; (b) de activiteit van het serveren van dit eten aan de tafels; en (c) de prediking van het woord. Een nogal breed scala dus: van gaarkeuken tot apostolische prediking.¹⁰

Collins meent dat deze weduwen niet worden overgeslagen bij iets als een voedseldistributie, maar dat ze zijn verstoken van de dagelijkse prediking van het Woord. Immers, in 5:42 is verteld dat de apostelen alle dagen in de tempel en in de ‘huizen’ leren en verkondigen. Het verhaal stopt niet in 5:42, maar er is een duidelijke verbinding met het vervolg in Hand 6. Net als in Hand 5 (5:12.18.29.40) zijn ook in Hand 6:2 de apostelen de hoofdpersonen. En bij die voortgaande ‘apostolische activiteiten’ valt in Hand 6:1 het woord *διακονια*. Toenmalige toehoorders zouden bij het horen ervan als een soort Pavlov reactie op grond van wat ze gehoord hadden in Hand 1.17.25 en op grond van het gebruik van *διακονια* in de Griekse taal onmiddellijk aan een soort ambt denken.¹¹

Volgens Collins hadden de Grieks-sprekende weduwen niet de (iets grotere) vrijheid van de Joodse vrouwen en mochten dus niet naar de tempel gaan. Bovendien konden zij de apostelen toch al niet verstaan. Deze weduwen zouden behoefte hebben gehad aan verkondigers in hun eigen taal die bij hen thuis aan tafel (6:2) zouden kunnen aanschuiven om daar het evangelie te verkondigen. De zeven zijn dan de nieuwe groep van predikers; zij garanderen de voortgang van het Woord.

Collins’ betoog is boeiend en origineel. In het evangelie van Lucas is de voortgang van Jezus door Israël op weg naar Jeruzalem een hoofdthema. In Handelingen wordt een vergelijkbare beweging verhaald: de voortgang van het Woord door de wereld met als einddoel Rome (Hand 28:16-31; zie 19:21 en 23:11. Collins benadrukt terecht dat Hand 6 een cruciale bijdrage is aan een belangrijk thema van Handelingen en dat de zeven als nieuwe groep predikers zorgen voor continuïteit.

Toch is een aantal details voor mij niet geheel overtuigend. Een voorbeeld hiervan is de veronderstelling dat de weduwen van Hand 6 van oorsprong niet-Joods zouden zijn. Maar in Hand 6 is nog geen sprake van verkondiging aan de niet-Joden. Dit komt pas in een latere fase. Na de verkondiging aan Joden volgt die aan Samaritanen (Hand 8:1-5). De wending naar “de volken” ontvouwt zich

⁹ Collins, *Deacons and the Church*, 47-58.

¹⁰ Collins, *Deacons and the Church*, 50.

¹¹ Collins, *Deacons and the Church*, 57: “a word designating sacred commissions of one kind or another”.

in het vervolg van Handelingen, te beginnen met het bezoek van Petrus aan Cornelius.¹²

Vooraf geloof ik niet dat *diakonia* in Hand 6:1 alleen op de verkondiging van het Woord duidt. Ik vermoed dat er ook sprake is van een materiële zorg voor de weduwen. Gezien de beperkingen van een artikel zal ik slechts één argument nader uitwerken. Ik meen dat het voor de betekenis van Hand 6:1-6 in het Lucaanse dubbelwerk noodzakelijk is om deze perikoop te lezen in het licht van een parallelle tekst in het evangelie en wel Luc 10:38-42. Daarbij wil ik laten zien dat in beide teksten een discussie een rol speelt die van belang is voor de wisselwerking tussen de ‘dienst van het Woord’ (Hand 6:2.4) en ‘het dienen aan de tafels van de weduwen’ (6:2).

2. Lucas 10:38-42

Wanneer ik in dit artikel op Hand 6 inga, doe ik dat vanuit een reeds in eerder exegetisch onderzoek geconstateerde samenhang met Luc 10:38-42.¹³ Deze perikoop is onderdeel van een groter geheel. Zoals bekend vallen bij een vergelijking van het evangelie van Lucas met het evangelie van Marcus twee grote verschillen op. In de exegetische literatuur wordt het eerste verschil ‘de grote weglating’ genoemd. De tekst van Marc 6:45-8:26 vinden we niet terug in Luc 9:17-18. Dit zou de plaats zijn geweest van Lucas’ versie van deze Marcaanse passage, die voor een gedeelte handelt over halachische uitzonderlijke woorden en daden van Jezus (zoals zijn tocht door het niet-Joodse land in Marc 7:24-31). De tweede Lucaanse eigenheid is de grote interpolatie (Luc 9:51-19:28). Sinds Schleiermacher heet dit middendeel van het Lucasevangelie in de exegetische literatuur wel het reisverhaal.¹⁴ In een interessante studie stelt

¹² Zie B.J. Koet, *Five Studies on Interpretation of Scripture in Luke-Acts* (SNTA 14), Leuven 1989, 143-150; G. Wasserberg, *Aus Israels Mitte - Heil für die Welt* (BZNW 92), Berlijn, New York 1998, vooral 273-305.

¹³ Ofschoon veel commentaren deze samenhang niet opmerken, wijs ik op een artikel van V. Koperski, Luke 10,38-42 and Acts 6,1-7. Women and Discipleship in the Literary Context of Luke-Acts, in: J. Verheyden (ed.), *The Unity of Luke-Acts* (BETHL 142), Leuven 1999, 517-544. Ze geeft jammer genoeg niet een exegese van de passages. Koperski verwijst voor de samenhang tussen Luc 10,38-42 en Hand 6 naar B. Gerhardsson, *Memory and Manuscript. Oral Tradition and Written Transmission in Rabbinic Judaism and Early Christianity* (ASNU 22), Uppsala 1961, 234-245, vooral 239-241. Gerhardsson wijst als een van de weinigen op het feit dat in beide teksten hetzelfde probleem naar voren komt: aandacht voor het woord van God staat altijd op de eerste plaats. R. Neuberth, [*Demokratie im Volk Gottes. Untersuchungen zur Apostelgeschichte* (SBB, 46), Stuttgart 2001, 36-39], laat enige woordovereenkomsten zien, maar wijst vooral op de oppositie tussen ‘Wortdienst’ en ‘Tischdienst’.

¹⁴ F. Schleiermacher, *Über die Schriften des Lukas: Ein kritischer Versuch*, I, Berlin 1817, 161; zie A. Denaux, Old Testament Models for the Lukan Travel Narrative: A Critical Survey, in: C.M. Tuckett (ed.), *The Scriptures in the Gospels* (BETHL 131), Leuven 1997, 271-330. Voor een historisch kritisch onderzoek naar het lukaanse reisverhaal, zie F. Noël, *The Travel Narrative in the Gospel of Luke: Interpretation of Lk 9,51-19,28* (Collectanea Biblica et Regiliosa Antiqua V), Brussel 2004.

R. von Bendemann vragen bij deze vrij gangbare mening.¹⁵ Met name voor Luc 11:1-18:30 ziet Von Bendemann andere themata als meer van belang dan reizen: leerlingeninstructie, een roep tot bekering en oordeelaankondigen.¹⁶

In dit kader kan ik niet op de these van Von Bendemann ingaan, maar beperk me tot de vaststelling dat ook in Luc 10:38-42 leren een grote rol speelt en dat aandacht voor het thema 'leren' van doorslaggevend belang is voor een interpretatie van deze pericoop.¹⁷

Het leeraspect is duidelijk aanwezig in de passage die voorafgaat aan Luc 10:38-42). In het verhaal over de barmhartige Samaritaan (Luc 10:25-37) komt een wetgeleerde met een vraag over het 'doen': "Wat moet je doen om het eeuwig leven te verwerven?". Jezus vraagt naar wat er geschreven staat in de Wet en hoe de wetgeleerde leest (10:26). De wetgeleerde citeert Deut 6:5 (10:27). Jezus antwoordt hem: "Je hebt juist geantwoord: **doe** dat en je zult leven" (10:28). Maar het gesprek is daarmee nog niet afgelopen. De man komt met een nieuwe vraag: "Wie is dan mijn naaste?". Jezus antwoordt met het - nu beroemde - verhaal over de man die op de weg van Jeruzalem naar Jericho voor half dood ligt. Aan het einde van dit verhaal komt het woord 'doen' weer pregnant naar voren.

Op Jezus' vraag wie nu de naaste was van de man die in rovershanden viel, antwoordt de wetgeleerde: "Die barmhartigheid deed". Jezus besluit: "Ga heen en **doe jij** evenzo" (10:37). We zien in deze passage een samenhang tussen interpretatie van de Wet en de praktijk, tussen leren en doen.

In het vervolg (Luc 10:38-42) komt weer de verhouding tussen doen en leren aan de orde, maar dan vanuit een ander perspectief. Op Jezus' tocht naar Jeruzalem (vgl. 9:51) ontvangt een zekere vrouw met de naam Martha (dat betekent zoiets als 'bazin') hem in haar huis.¹⁸ Deze vrouw had een zus, Maria genaamd. Maria is eerst als zuster van Martha gekwalificeerd en krijgt dan pas haar naam. Deze constructie en het beginrijm van de namen (*Martha* en *Maria*)

¹⁵ R. von Bendemann, *Zwischen ΔΟΞΑ und ΣΤΑΥΡΟΣ. Eine exegetische Untersuchung der Texte des sogenannten Reiseberichts im Lukasevangelium* (BZNW 101), Berlin, New York 2001.

¹⁶ Voor een bespreking van Von Bendemann, zie Noël, *Travel Narrative*, 208-353.

¹⁷ Voor de samenhang van deze passages, zie U. Busse, Die Unterweisung im so genannten >>Reisebericht<<. Dargestellt an Lk 10,25-42, in M. Fassnacht e.a. (eds), *Die Weisheit – Ursprünge und Rezeption*, Münster 2003, 139-153.

¹⁸ Gezien de beperkte vraagstelling van dit artikel kan ik niet ingaan op de interessante rol die deze passage speelt in het discours van de feministische exegese. Zie E. Schüssler Fiorenza, *In Memory of Her. A Feminist Theological Reconstruction of Christian Origins*, London 1983, 165; voor een kritische bespreking daarvan zie J.N. Collins, Did Luke intend a Disservice to Women in the Martha and Mary Story, *Biblical Theology Bulletin* 28/3 (1998) 104-11. Voor andere feministische bijdragen, zie T. Karlsen Seim, *The Double Message. Patterns of Gender in Luke-Acts*, Edinburgh 1994, 97-118, B.E. Reid, *Choosing the Better Part? Women in the Gospel of Luke*, Minneapolis 1996, 144-162, en S. Bieberstein, *Verschwiegene Jüngerinnen – vergessene Zeugnissen. Gebrochene Konzepte im Lukasevangelium* (NTOA 38), Göttingen 1998, 123-43.

suggereren dat deze twee vrouwen in een bijzondere verhouding tot elkaar staan, wellicht nog meer dan zomaar zusters. Die verhouding zal ook iets duidelijk maken over samenhang van de houdingen die ze lijken te vertegenwoordigen. Maria zit aan Jezus' voeten en hoort zijn Woord.¹⁹ 'Zitten aan de voeten' is een standaarduitdrukking voor het leerling-zijn (zie bijv de uitspraak van Paulus "opgevoed in deze stad aan de voeten van Gamaliël" in Hand 22:3) 'Bazin' Martha is zeer bezig met 'dienst'.²⁰ Zij is ook degene, die Jezus als gast ontvangt (10:38). Haar activiteiten worden samengevat met "veel διακονία".²¹ Zij vermaant Jezus: "Heer, gaat het jou niet aan dat mijn zus mij *achterlaat om te dienen*?" (10:40).²²

Jezus spreekt Martha twee maal aan. Elders in de schrift kan een dubbele aanspreking het begin van een roepingsverhaal zijn: zie Hand 9:4; 22:7; 26:14, maar vooral Exod 3:4; cf. Gen 22:11.

Jezus antwoordt haar dat zij zich weliswaar veel bekommert en zich zorgen maakt maar dat er maar één ding nodig is, en dat Maria dat deel heeft gekozen en dat dat deel niet van haar weggenomen zal worden.²³

We zien hier dat leren enerzijds en het dienen en doen anderzijds in oppositie met elkaar komen te staan. Maria leert en Martha heeft een bepaald soort διακονία.

Jezus onderstreept dat het luisteren naar het 'Woord', naar zijn leer, het betere deel is.²⁴ Dat wil overigens niet zeggen dat daarmee de status quo gehandhaafd blijft. Martha kan zich aansluiten bij Maria en ook Jezus' leerlinge worden. In dit verhaal onderstreept Jezus dat zijn leer het betere deel is. Dat deel kan van niemand afgenomen worden en mag niet verwaarloosd of achtergelaten worden. Deze korte passage zou - enigszins gechargeerd - te typeren zijn als de roeping van Martha tot het leerlingschap. Het werk van Martha is zeker niet zonder meer te typeren als een nederige dienst. Zij is de bazin, die kan ontvangen, de boel overziet en daarbij ook Jezus durft aan te spreken om Maria een lesje te leren.

¹⁹ Gerhardsson, *Memory and Manuscript*, 239, geeft aan dat de wending ἢ καὶ (niet in alle handschriften) erop wijst dat zij niet alleen zit, maar aan de voeten van de meester zit met de andere leerlingen.

²⁰ Het zal niet toevallig zijn dat het werkwoord περισπάω vaak in een militaire context gebruikt wordt, bijvoorbeeld van de activiteiten van een generaal; vgl. Liddell-Scott-Jones, 1386.

²¹ Terecht wijst Bieberstein, *Verschwiegene Jüngerinnen*, 137, erop dat in 10:38-49 Martha's eigenschappen vooral positief zijn. Ze ziet daarvoor een aanwijzing in de betekenis van haar naam.

²² Met de vertaling 'achterlaten' wordt aangegeven dat in Hand 6 hetzelfde werkwoord gebruikt wordt.

²³ Dat deze zin moeilijk te interpreteren (of te verteren) was, blijkt uit de geschiedenis van de tekst. Er zijn nogal wat tekstkritische varianten, zie Reid, *Choosing the Better Part?*, 149.

²⁴ Zie Neuberth, *Demokratie im Volk Gottes*, 74.

3. Handelingen 6:1-6

Het werk van Martha wordt in Luc 10:40 aangeduid met het Griekse woord *διακονία*. Het is de enige keer in de evangeliën dat dit woord gebruikt wordt. In Handelingen, het vervolg op het Lucasevangelie, komt het daarentegen acht keer voor. De belangrijkste parallelpassage is daarbij Hand 6 waar een tegenstelling speelt die verwant is aan die van Luc 10:38-42. Er zijn ook opvallende woordovereenkomsten tussen Hand 6:1-6 en Luc 10:38-42.

In de vraag aan Jezus combineert Martha het werkwoord *διακονέω* met het werkwoord *καταλείπω* (24 x in het NT; 4 x in Math, 4 x in Marc; 4 x in Luc, en 5 x in Hand). Dit werkwoord wordt in Math 19:5 en Marc 10:7 gebruikt in het citaat over het achterlaten door de man van de ouders in de keuze voor een vrouw. Ook elders wordt *καταλείπω* gebruikt in situaties van belangrijke keuzes. In Luc 5:28 moet Levi alles achterlaten bij het volgen van Jezus, terwijl in 15:4 de herder 99 schapen achterlaat in zijn keuze voor het verloren schaap. In Hand 6:2 en Luc 10:40 gaat het om het kiezen voor een bepaald soort van *diakonia*. Natuurlijk is er ook een link tussen deze twee passages omdat het begrip 'Woord' er een belangrijke rol in speelt; in Luc 10:39 als samenvatting van Jezus' leer en in Hand 6:2.4.7 als de samenvatting van de leer van de apostelen. In beide passages speelt ook het woord *χρεία* (49 x NT, 7x in Luc, 5 x in Hand) een cruciale rol. Tenslotte is beide keren expliciet sprake van keuzes: Maria heeft haar leerlingenschap gekozen en de menigte van de leerlingen kiest de zeven mannen (*ἐκλέγω*; 22 x NT; 1x Marc, 4 x Luc, 5 x Joh en 7x Hand). Het feit dat Hand 6:1 de eerste keer is dat het uit het evangelie zo bekende woord 'leerling' gebruikt wordt, draagt bij aan de sfeer (zie ook 6:7).

Belangrijker dan deze woordovereenkomsten is dat er in beide verhalen een vergelijkbare tegenstelling is. In Luc 10:38-42 staat de 'dienst van Martha' tegenover het 'leren van Maria' en in Hand 6:1-6 de 'dienst van het Woord' tegenover het 'dienen aan de tafels'.

We krijgen de indruk dat Lucas een verband heeft willen leggen tussen deze twee teksten. Zo wordt de tekst van Luc 10 uitgediept in Hand 6. Wel vaker verbindt Lucas op deze manier zijn twee boeken, bijvoorbeeld bij zijn citaten uit het OT. Het citaat uit Jes 6:9 dat hij aantroft in zijn vermoedelijke bron werkt hij om tot een allusie, terwijl hij het citaat bewaart voor het einde van Handelingen.²⁵

In de inleiding van deze passage wordt gesteld dat in een tijd van grote groei gemor ontstaat van de 'Hellenisten' tegen de 'Hebreeën'.²⁶ De weduwen van de 'Hellenisten' zouden bij de dagelijkse *diakonia* voorbijgezien worden. De apostelen roepen alle leerlingen bij elkaar en stellen dat het niet welgevallig

²⁵ Zie B.J. Koet, Isaiah in Luke-Acts, in: S. Moyise, M.J.J. Menken (eds), *Isaiah in the NT*, London, New York 2005, 79-100.

²⁶ Voor tekstkritiek, structuur, en opbouw, zie Neuberth, *Demokratie im Volk Gottes*, 1-92.

is dat de apostelen het Woord achterlaten om aan de tafels te dienen. Er worden zeven mannen gezocht, die voor deze 'noodzaak' aangesteld moeten worden.²⁷

De apostelen zelf blijven volhardend in het gebed en aan de *diakonia* van het Woord (6:4; voor volhardend in het gebed, in de leer van de apostelen, in de gemeenschap van breken van brood, zie ook Hand 1:14 en 2:42.46).²⁸

In Hand 6 staan zo de dienst van het Woord en de dienst aan de tafels in een zekere zin in concurrerende posities. Collins zag in het dienen aan de tafels een soort thuisprediking aan Griekse vrouwen, die niet bij de prediking van de apostelen konden zijn. De parallel met Luc 10:38-42 suggereert toch iets anders. Daar staat het dienen van Martha tegenover Maria's luisteren als een leerlinge naar Jezus' Woord. Martha's dienen is duidelijk geen slavendienst, maar toch is zij als een soort huiseigenares verantwoordelijk voor de materiële zorg bij Jezus' bezoek aan haar huis.

De apostelen benadrukken dat de dienst van het Woord vóórgaat, maar dat het niet ten koste van het dienen aan de tafels mag gaan. In Hand 6 is het een dienst aan weduwen. Elders in de schrift is een weduwe vaak symbool bij uitsteking van iemand die materiële nood heeft (zie Exod 22:22, Deut 10:18; 14:29 enz).

Er worden zeven mannen ingezet om in deze nood te voorzien. Er is geen principiële scheiding tussen materiële zorg en de dienst van het Woord. De apostelen hebben volgens Hand 5:1 en Hand 6:2 ook als uiteindelijke opdracht om voor de materiële zaken te zorgen. Hun belangrijkste taak is de verkondiging, blijkt nu. De zeven uit Hand 6 krijgen de opdracht de apostelen te vervangen. In Hand 6: 1-7 nemen ze een materiële deeltaak over, maar in het vervolg blijkt dat ze ook delen in de *diakonia* van het Woord. In Hand 6 wordt net als in Luc 10:38-42 vooral een pleidooi gehouden voor het belang van de verkondiging en de leer, maar dat pleidooi vóór is geen betoog *tegen* de materiële zorg of voor een verdeling tussen materiële zorg en de zorg voor het Woord. Die horen bij elkaar. Wel zou je kunnen zeggen dat de *diakonia* van het Woord (een soort verzamelnaam voor de verkondiging van Jezus' leer) voorafgaat aan de materiële zorg, of - zoals het elders in het evangelie samengevat wordt - voor 'het doen'. We vinden bijvoorbeeld in Luc 6:47 en 8:21 een nadruk op het luisteren en horen dat voorafgaat aan het doen (vergelijk 18:18; zie ook Deut 5:1).

4. Bij wijze van conclusie: leren en doen in het rabbijnse jodendom

In de rabbijnse traditie wordt er een verhaal overgeleverd dat ook gaat over de verhouding tussen leren en doen.

²⁷ Voor een bespreking van Hand 6, zie G. Schille, Konfliktlösung durch Zuordnung. Der Tischdienst der Sieben nach Apg 6, in: G.K. Schäfer, T. Storm, *Diakonie - biblische Grundlagen und Orientierungen. Ein Arbeitsbuch* (Veröffentlichungen des Diakoniewissenschaftlichen Instituts an der Universität Heidelberg; Bd II), Heidelberg 1990, 243-59.

²⁸ In Hand 6 hoort gebed bij de dienst van het woord en de dienst van de tafel. Ook in de Joodse traditie is er de drieslag, Torah, gebed en dienst (Pirke Aboth 1,2).

Eens lagen Rabbi Tarfon, Rabbi Akiba en Rabbi Josse de Galileër samen aan tafel in het huis van een pachter in Lod.

Er werd hen de volgende vraag gesteld:

Wat is groter: leren of doen?²⁹

Rabbi Tarfon zei: groter is het doen.

Rabbi Akiba zei: groter is de studie.

Allen samen antwoordden en zeiden: Groter is de leer want die leidt tot doen.³⁰

Deze rabbijnse tekst is onderdeel van een groter geheel. Daarin wordt de verhouding tussen leren en doen vanuit verschillende invalshoeken behandeld.³¹

In dit stuk worden drie – in de rabbijnse traditie – bekende rabbijnen opgevoerd in een vrij specifieke situatie. In een context die handelt over de verhouding tussen leren en doen wordt een vraag gesteld: Wat is nu belangrijker: ‘leren’ of ‘doen’?

Als eerste antwoordt Rabbi Tarfon. Hij meent dat het doen groter is. Vervolgens stemt Rabbi Akiba voor leren, maar voordat de lezer de indruk kan krijgen dat het hier echt om alternatieven gaat, antwoorden de drie leraren samen: groter is de leer, want die leidt tot doen. Daarmee is de uitspraak van het begin verdiept. Eerst werd gezegd dat leren belangrijker is dan doen. Vervolgens wordt uitgelegd waarom dat zo is: leren leidt tot doen.

Naar aanleiding van deze tekst benadrukken P. Lenhardt en P. von der Osten-Sacken dat hierbij nog het belangrijkste is dat op deze wijze leren en doen niet tegen elkaar uitgespeeld worden.³²

In deze tekst speelt hetzelfde dilemma als in Luc 10:38-42 en Hand 6:1-6.³³ Daar vinden we soortgelijke discussies, met andere termen (wat voor de

²⁹ Letterlijk staat hier steeds ‘groot’ in plaats van ‘groter’.

³⁰ *Sifre op Deuteronomium* 11:13. Dat deze discussie belangrijk was, blijkt uit het feit dat er verschillende vormen van overgeleverd zijn. De *Sifre* is een exegetische commentaar, het boek Deuteronomium vaak vers voor vers en hoofdstuk voor hoofdstuk uitleggend. Verschillende vaak oudere interpretaties zijn vermoedelijk aan het einde van de vierde eeuw door een redacteur verzameld, zie *Encyclopaedia Judaica*, s.v.. Een eerste oriëntatie op het thema leren en doen vindt men in: Talmoed oema'assè, de spanning tussen leren en handelen, in: *Tenachon. Over bijbelse en rabbijnse concepten 14*, Hilversum 2002.

³¹ P. Lenhardt, P. von der Osten-Sacken, *Rabbi Akiba. Texte und Interpretationen zum rabbinischen Judentum und Neuen Testament* (ANTZ 1), Berlijn 1987, 200-21.

³² Lenhardt, Von der Osten-Sacken, *Rabbi Akiba*, 214, De samenhang tussen deze twee aspecten wordt ook elders in de rabbijnse tradities benoemd. Daarbij worden niet precies dezelfde termen en begrippen gebruikt als in de bovengenoemde passage.

³³ Deze tekst is weliswaar jonger dan de teksten uit het NT, maar de discussies zijn zeker ouder dan de eindredactie. Tussen de twee hier besproken teksten uit Lucas-Handelingen enerzijds en de rabbijnse tekst anderzijds bestaan opvallende overeenkomsten in concepten. Bovendien was een leergesprek aan tafel - te vergelijken met een symposium - de rabbijnen niet vreemd. We vinden zulke leergesprekken ook in het NT, zie bijvoorbeeld Luc 14,1-24. In dit kader is de rabbijnse tekst slechts aangehaald als een voorbeeld van een gelijkgestemde discussie.

hand ligt, vanwege het feit dat het NT in het Grieks is, en de rabbijnse geschriften in Hebreeuws of Aramees), maar wel met vergelijkbare concepten. In het verhaal van de barmhartige Samaritaan wordt verteld dat het gaat om het (juiste) doen. In Jezus' leer vinden we aanwijzingen voor dat doen (met een verwijzing naar Deut 6:5; Luc 10:27). Maar zoals blijkt uit het vervolg, het verhaal van Maria en Martha, is het leren van het Woord het beste deel en gaat het wellicht vooraf aan het dienen. Jezus benadrukt dat Maria haar deel mag houden. Impliciet blijft de mogelijkheid open dat ook Martha aan de voeten van Jezus kan gaan zitten. Want iedereen kan van Jezus leren. Maria en Martha zijn als zusters familie, maar ook dat waar ze voor staan, het doen van Martha en het leren van Maria, zijn verwant: de houdingen die ze lijken te vertegenwoordigen hangen samen.

Zoals ook elders in zijn dubbelwerk vult een passage uit het evangelie één uit Handelingen aan. Meer nog dan in Luc 10:38-42 blijkt in Hand 6 dat de dienst van het Woord (semantisch verwant met leren en de verkondiging van het evangelie; zie 5:42) voorrang heeft. Toch wordt ook in het dienen aan de tafels (de zorg voor de weduwen) voorzien.

In de discussie over Hand 6 en Luc 10 wordt wel gesproken over de ondergeschiktheid van de ene activiteit (dienen aan de tafels, de dienst van Martha) aan de ander. Maar is dat wel zo? De twee activiteiten horen bij elkaar, maar het leren, de prediking, gaat vooraf aan de materiële zorg. Volgens Hand 6 horen de verkondiging van het Woord en het dienen aan de tafels bij elkaar. Slechts zo is deze laatste dienst afhankelijk van de dienst van het Woord.

Tenslotte kom ik nog terug op het werk van Collins. Hij heeft een waardevolle bijdrage geleverd aan de ontmythologisering van het begrip *διακονία*. Toch lijkt zijn beoordeling van Hand 6 een geval van *overstressing the evidence*. In Hand 6 hebben de weduwen naar mijn mening vooral gebrek aan een materiële zaken. De apostelen weten een regeling te treffen, waardoor zijzelf kunnen doorgaan met de prediking, een prediking die er toe oproept de woorden in daden om te zetten. De zeven vullen de apostelen aan. In Hand 6 nemen ze in eerste instantie de materiële zorg van de apostelen over. Dat is niet hun enige taak. Net als Martha zijn ook zij uitgenodigd om het niet alleen bij het doen te laten. In het vervolg van Handelingen zal blijken dat enigen van de zeven ook een bijdrage hebben aan de voortgang van de *diakonia* van het Woord.